
„A könyvtárnok hivatása egyike a legmagasztosabbaknak.”
(Kudora Károly)

Száz éves az első magyar könyvtári munka, Kudora Károly könyvtártana

Somkuti Gabriella

A magyarországi könyvtári kultúra fejlődése jóval megelőzte a könyvtári szakirodalom hazai megjelenését. A külföldi szakirodalomról és könyvtári gyakorlatról már ezt megelőzően tájékozottak voltak itthon is, a nagyobb köz- és magánkönyvtárakat külföldi minták után rendezték és katalogizálták, átvéve vagy magyarra is fordítva külföldi szakrendszereket. Nagyobb könyvtárak számára részletes kezelési szabályzatok is készültek, ugyancsak külföldi – főleg német – forrásokra támaszkodva. Legismertebb közülük az Akadémiai Könyvtár tisztviselői számára készült utasítás, melyet *Toldy Ferenc* készített 1848-ban s mintegy összefoglalója a legfontosabb könyvtártani ismereteknek.¹ Ugyancsak tőle származik az első magyar könyvtártani szakmunka terve, amelynek azonban csak a bevezetője jelent meg az *Athenaeum* c. folyóirat 1843-as évfolyamában. Maga a mű soha nem készült el. Az 1876-ban indult *Magyar Könyvszemlében* is megjelent néhány könyvtártani vonatkozású közlemény, többek között *Barna Ferdinánd*, *Horváth Árpád*, *Szinnyei József*, *Fraknói Vilmos* tollából. A hazai könyvtári állapotokra vonatkozóan irányadóak voltak *Szász Károly* és *György Aladár* írásai², de összefoglaló könyvtártani kézikönyv nem született. Nagykönyvtáraink tudós könyvtárosai, bár tájékozottak voltak a gyakorlati könyvtári teendőket illetően, elsősorban mégis saját szakterületüket művelték. Szükségszerű volt tehát, hogy ilyen művet az írjon, akinek nem voltak tudós ambíciói, aki elsősorban könyvtáros volt, foglalkozását hivatásnak tekintette s munkájával figyelmet kívánt ébreszteni a könyvek és a könyvtárak iránt. Ilyen ember volt *Kudora Károly* (1851-1916), aki egyetemi tanulmányai után azonnal az Egyetemi Könyvtárba került, s onnan is ment nyugdíjba 1914-ben.³ Szerény ember és szorgalmas könyvtáros volt, aki mindig az olvasók érdekeit tartotta szem előtt, s könyvtári munkáját a kutatói-olvasói igények minél tökéletesebb kielégítése határozta meg.

Kudora „*Könyvtártan*” c. műve 1893-ban jelent meg, szakfolyóiratokhoz mellékelte megrendelő lap és előzetes hírverés után.⁴ Korabeli visszhangját nem ismerjük, kivéve *Hellebrant Árpádnak* a *Magyar Könyvszemlében* megjelent s meglehetősen igazságtalan bírálatát.⁵ Ebben a

tudós könyvtáros fölényesen bánik el a „csak” könyvtáros szerzővel, néhány tagadhatatlan tévedést és hibát felnagyítva, a pozitívumokról tudomást sem véve. Ezzel a szakma – úgy tűnik – el is intézte Kudora könyvtárát, s ez a lelcicsinylő értékelés máig tartotta magát. (Lásd *Csapodi-Tóth-Vértesy Magyar könyvtártörténetét*)

Kudora azonban nem a tudós könyvtárosok számára írta meg művét, hanem a kezdőknek. *„Közérdeklődést akartam fölkelteni a könyvek iránt– írta bevezetőjében – megismertetni a könyvet és bemutatni azt az ipar, művészet és könyvtári szempontból.”* Az utakat és módokat kívánta megmutatni, a könyvtár alapvonalait megismertetni, *„melyek segítségével a múlt szellemi munkásságát javunkra fordíthatjuk”.* Nem formál jogot az eredetiség látszatára sem: *„Sem új felfedezéssel, sem eredetiséggel nem kérkedhetem, mert a könyvtár jelenlegi rendszerei, alapelvei és elméletei mindaddig, míg a könyvirodalmat a folyóiratok, a nyomdát pedig valamely más találmány feleslegessé teszi, javulhatnak ugyan, de alapelveikben nem fognak változást szenvedni.”* Érdekes ez a pontos megsejtése a jövőnek, amely valóban a folyóiratok elsőbbségét, majd az új találmányok révén a nyomdát kikapcsoló információhordozókat napjainkra már létre is hozta. Könyvével Kudora hiányt akart pótolni, nem mint ha erre hivatva érezte volna magát, *„de mert talán éppen azok, kik ennek megírására hivatva lettek volna, más irányú elfoglaltságuk miatt vele nem foglalkoztak”.* Szerényen teszi hozzá: *„nagynevű könyvtárnokoknak csak gyenge visszhangja vagyok.”*

Művének kb. egyharmada könyvtártörténeti ismereteket ad. Foglalkozik az írás és a nyomdászat történetével, bemutatja az írás anyagának fejlődéstörténetét, összefoglalja a könyvre vonatkozó általános ismereteket. A könyvtári szempontokat mindenütt a bibliofil szempontok elé helyezi. *„A könyvtár becsét és gazdagságát nem a könyvészet ritkaságok és érdekességek képezik, hanem a jó könyveknek minél nagyobb száma és az egyes irodalmi szakok és osztályok gazdagsága”* – írja. A jó könyv elsősorban annak szerzőjétől függ, s óva int a selejtes könyvektől, a kizárólag üzleti szempontból kiadott művektől. A jó könyvek megválasztásánál adott tanácsai az általánosság szintjén maradnak, s ezeket az ókori klasszikus szerzők néhány kiragadott példájával illusztrálja. Nincs tehát igaza Hellebrant Árpádnak, amikor itt valamiféle irodalomtörténeti teljességet kér szá-

mon, Kudora az „editio princeps”-en is mást ért az általánosan elfogadott „első kiadásnál”, s így könnyű zsákmánya lesz Hellebrant iróniájának. Pedig ha Hellebrant figyelmesebben olvasta volna el Kudora fejtegetéseit, rájött volna, hogy Kudora „princeps editio”-ja valamiféle kritikai összkiadást jelent, nem véletlenül használva az elnevezést megfordított sorrendben. Hosszasabban foglalkozik a szerző a könyvek állományvédelmével, a könyvek bekötését a könyvtári kezelés egyik fontos ágának nevezve. (A kötésre fordított összeg legalább a vásárlásra fordított összeg 15 százaléka legyen!)

Ezután következik a tulajdonképpeni könyvtártani rész. Kudora a könyvtártant – külföldi szerzőkre hivatkozva – tudománynak tekinti: *„A könyvtártant mint tudomány, minden könyvtárral szemben két fővel állapít meg, ú.m. tudományos elven nyugvó könyvtári berendezést (berendezésen itt a könyvek szakcsoportos felállítása értendő) és ezen elveken alapuló könyvtári kezelést.”* Mivel a könyvtár elvei általános jellegűek, ezért minden fajta könyvtárra alkalmazhatók, a helyi viszonyokra és a könyvtár nagyságára való tekintettel. Tárgyát Kudora mindenkor gyakorlati szempontból közelíti meg, hivatkozva és ismertetve az általánosan elfogadott elveket, de hozzátéve a maga tapasztalatát is. S itt van újra az a pont, ahol erős kritika éri Hellebrant részéről.

Ennek megértéséhez tudnunk kell, hogy a 19. század általánosan elfogadott könyvtári modellje a szakcsoportok szerint rendezett könyvtár (könyvtári raktár), amelynek helyrajzi katalógusa egyben a könyvtár szakkatalógusa is. Kudora megfogalmazásában: *„A szakcím-tár (szakkatalógus) nem egyéb, mint hű másolata a szakcsoportok szerint felállított könyvtárnak. A szakcím-tár szerkesztésének alapját tehát a felállított könyvek rendszere képezi.”* A könyvtárrendezésnek a könyvek felállításával kell kezdődnie, az előre megállapított szakcsoportok szerint, majd következik az egyenkénti cíMLEÍRÁS, a könyvek beszámozása (jelzetelése), végül a katalógusok felállítása. Kudora, aki számos vidéki és kisebb fővárosi könyvtár rendezését végezte el, illetve irányította, itt bevallja, hogy ő mindig a cíMLEÍRÁSSAL kezdte el egy könyvtár feldolgozását s a végleges szakcsoportos felállítást – a könyvek ideiglenes beszámozásának segítségével – a végére hagyta. Hellebrant gúnyosan kérde, hogy miféle könyvtáros az, aki a saját maga által leírt elveket

nem követi? Pedig itt csak a gyakorlat és tapasztalat cáfol rá a külföldi szakirodalom által is szentesített elvekre.

Van azonban egy lényeges pont, ahol Hellebrantnak igaza van. A nagykönyvtárak szakrendi felállításának csődje a könyvtári gyarapodás ugrásszerű növekedése következtében éppen ez idő tájt válik bizonyossá. Egyre inkább teret hódít a modern felfogás, amely szerint mindegy, hogy a könyvek a raktárban milyen rendszer szerint vannak felállítva, mivel mind a tájékozódást, mind a könyvek megtalálhatóságát a katalógusoknak kell biztosítani. Hellebrant szerint: *„Erős meggyőződésem, hogy a rendszert a katalógusban kell feltüntetni és keresztülvinni. Erre kényszerít a hellyel való takarékoság, a könyveknek különböző alakja.”* Ezzel szemben Kudora képtelen a könyvek szakrendi felállításától és az azt tükröző szakkatalógustól elszakadni, „elvtelenségnek” és „rendszerelenségnek” nevezi, ha a szakkatalógus elkészítését a könyvek felállításától függetlenül tervezik. *„Általában nem helyeslem azon nézetet, mely a könyvek felállítását a szakrendszerben közömbösnek mondja, csak a címtárak legyenek rendben”* – írja. Ez a „maradiság” felróható ugyan Kudorának, de a külföldi, főleg német példák és a külföldi könyvtártani kézikönyvek ekkor még ugyanott tartottak, ahol Kudora. A századfordulóra azonban e nézetek már végleg elavultak.

Szerzőnk részletesen ismerteti az egyes könyvtári műveleteket: a címtározást (címleírást), a könyvek jelzetelését, a címtárak (katalógusok) felállítását. Legrészletesebben a könyvek felállításával foglalkozik, érthető módon, hiszen a szakrendszerek kidolgozása tudományos alapon kell történjen, s ez mindenkor elvi kérdés, komoly tudományos probléma. *„A szakosztályozás nem egyéb, mint gyakorlati összhangba hozatala a tudománynak a könyvtári rendszerrel”* – állapítja meg. Kudora egyik szakrendszer mellett sem kötelezi el magát, szerinte *„minden rendszer jó, mely rend által biztosítja a célszerű használatot.”* Táblázatban közli az Egyetemi Könyvtár, a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára (a mai Széchényi Könyvtár), a Műegyetemi Könyvtár, a Természettudományi Társulat és a Kudora által rendezett Országos Magyar Gazdasági Egyesület Könyvtárának szakrendszereit. Az Akadémiai Könyvtár szakrendszere kimaradt ebből a sorból – Hellebrant ezt joggal tette szóvá.

Kudora minden könyvtár számára fontosnak tartott egy betűrendes, egy szak-, illetve egy helyrajzi katalógust. Igaztalan tehát a magyar könyvtártörténetnek az a megállapítása, miszerint Kudora a katalógusok jelentőségét lebecsülte volna.⁶ Ő csak azt nem tudta elképzelni, hogy a könyvek felállításának rendje elszakadjon a szak-katalógustól, s ez utóbbi legyen az, mely a tájékozódást egyedül biztosítja. Foglalkozott Kudora a nem-könyvszerű dokumentumok (kisnyomtatványok, térképek, folyóiratok) és a külön kezelést igénylő műfajok (ősnymtatványok, disszertációk, iskolai értesítők) könyvtári kezelésének és feltárásának módozataival is.

Kudora a fejezetek végén bő válogatást ad a külföldi szakirodalomból, sőt értékeli is azokat. Őt meghatározó jelentőségű szerzőt emel ki, akik bizonyára számára is legfőbb forrásul szolgáltak. E szerzők művei 1852-1887 között jelentek meg, tehát a század közepe, második harmada felfogását tükrözték. Ennél sokkal frissebb irodalmat nemigen várhatunk el egy 1893-ban megjelent munkától.⁷ Részletesen foglalkozott ezután a szakirodalom magyar előzményeivel is.

Kudora több helyen hivatkozik az angol, de főleg az amerikai példákra, őszinte elismeréssel ír az amerikai könyvtárak teljesítményéről. Felismeri az itt szokásos tárgyiszó-katalógusok hasznosságát: *„Az amerikai könyvtárak a tárgyi címtárakat a névcímtárak elé helyezik és igen okosan. A mi szaccímtárainkban csak a szerző nevének keresztül juthatunk a keresett tárgyhoz, míg az amerikai könyvtárak egyenest a tárgyat tüntetik fel.”* Röviden kitér Dewey tizedes rendszerére (ebben megelőzi *Esztégár László* 1986-os, Magyar Könyvszemle-beli ismertetését), és szól a Cutter-féle rendszerről is.

Érdekes, hogy egy 1840-ben (!) megjelent német szakmunkára hivatkozva Kudora ismerteti egy központi bibliográfiai hivatal felállításának gondolatát, amely egy adott ország könyvtárait központilag látná el nyomtatott címleírásokkal. Úgy véli, hogy mivel Magyarország a könyvtárrendezéseknek még csak a kezdetén tart, e terv itthon megvalósítható lenne. Szándékában is áll erről egy tervet kidolgozni, és a hazai könyvtáraknak megvitatás céljából megküldeni. Természetesen ennek feltétele a könyvtári eljárások egységesítése. A szabványosítás fontosságára, melyet ő „egyöntetűségnek” nevez, könyvében több helyen is felhívja a figyelmet.

Utoljára hagytuk, amit Kudora Károly a bevezetőben ír le: a hazai könyvtári helyzet elemzését és saját könyvtárpolitikai elveit. A hazai könyvtári állapotokról szomorú képet fest, nemcsak itt, hanem előzetesen kibocsátott megrendelő lapjában is. Az ilyen véleményt érthető módon itthon nem fogadták szívesen, s Hellebrant Árpád is kifogásolta: „Az a nagy hang, melyen szerző beszél (t.i. Kudora), s az a lenézés, mellyel hazai állapotainkat tekintti, szükségessé teszi, hogy egy szót szóljak.” Kudora jobb tapasztalatokat szerzett a külföldi könyvtárakban, mint a hazaiakban, s ezt le is merte írni. Sok tekintetben bizonyára igaza is volt. Hellebrant szerint viszont a kisebb könyvtárak Nyugat-Európában sincsenek jobb rendben, mint nálunk. Kudora megemlíti, hogy Bécs, Párizs, Boston egy-egy könyvtárának évi forgalma jóval nagyobb, mint Magyarország valamennyi könyvtárának együttvéve. Fájjalja, hogy nálunk a könyvtárakat csak a tanulóiifjúság, a tanárok s egy szűk értelmiségi réteg látogatja. Kudora a nehezen hozzáférhető, nagyrészt elavult és latin nyelvű irodalmat magában foglaló könyvtárak helyett nagy, nyilvános népkönyvtárak felállítását sürgeti, amelyek jól összeválogatott állományukkal a műveltség, a tudás s ezáltal a vagyonosodás forrásául szolgáljanak. „A jövőbe akarok tekinteni – írja –, hogy mint könyvtáraink rendezésénél, úgy ez irányban is felkeltsem azok figyelmét, kik a nemzeti művelődést szívükön hordják.”

Ihletett sorokkal emlékezik meg Kudora a könyvtárosokról, vagy amint ő nevezi, a könyvtárnokokról. Feladatukat hivatásként fogja fel: „A könyvtárnok akkor felel meg hivatásának, ha közvetíti a múltat a jelennek – a jövő számára.” A közfelfogással ellentétben ő olyan könyvtárosokat kíván, akik tudományosan képzettek, de nem bármely tudományágban, hanem a könyvtárban tudományának alapos ismeretében jártasak. Aki más tudományággal foglalkozik, ezt könyvtári munkája rovására végzi, s tudományos sikereket ér el azokkal a könyvtárosokkal szemben, akik „csak” kötelességüket teljesítik. Pedig a könyvtáros legfőbb kötelessége, hogy a könyvtár anyagát sokoldalúan feltárja és azt mindenki számára

hozzáférhetővé tegye. Az a cél, hogy a könyvtárban felhalmozott szellemi kincs „felhasználható legyen nem egy ember, hanem a nemzet alkotó ereje által”. Előre látja – írja szerzőnk –, hogy nézeteivel vihart fog kavarni, de kimondja akkor is, ha véleményével egyedül maradna. Biztosak lehetünk benne, hogy Kudora tudós kollégái nem vették jó néven e véleményt.

Kudora könyvtártana nem volt tökéletes mű, nem is lehetett az. Tiszteletre méltó teljesítménye volt egy, a nagynevű kollégáknál szerényebb képességű könyvtárosnak, aki azonban értette a szakmát, és kiállt annak elsőrendű hivatásként való elismertetéséért. Könyvtártani nézetei egy részében foglya volt ugyan egy elavult szemléletnek, de számos alapelv hangoztatásában máig érvényes dolgokat mondott ki. Könyvtárani szakirodalmunkban mindenestre övé az elsőség érdeme, s nem ő az egyetlen úttörő, akinek munkája felett hamar eljárt az idő.

Jegyzetek

1. Utasítás a M. Academiai Könyvtár tisztviselői számára. Buda, 1848. Vö. Magyar Könyvszemle, 1887. 185-199. l. – A részletes szabályzat eredetileg az Egyetemi Könyvtár számára készült, azt dolgozta át Toldy Ferenc az Akadémiai Könyvtár szükségletei szerint.
2. SZÁSZ Károly: Közkönyvtáraink s az egy országos könyvtár. Pest, 1871. – György Aladár: Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben. Bp. 1886.
3. VÉRTESY Miklós: Kudora Károly 1851-1916. = Könyvtáros, 1967. 7.sz. 400-402.l. – Kudora Károly. (Nekrológ) = Magyar Könyvszemle, 1917. 122.l.
4. KUDORA Károly: Könyvtártan. Bp. Dobrowsky és Franke. 1893. XIX, 208 l. 1 t.
5. HELLEBRANT Árpád = Magyar Könyvszemle, 1892/93. 345-350.l.
6. CSAPODI Csaba – TÓTH András – VÉRTESY Miklós: Magyar könyvtártörténet. Bp. 1987. 324.l.
7. SCLEIERMACHER, E. A.: Bibliographisches System der gesamten Wissenschaftskunde. Braunschweig, 1852. – SEITZINGER, J. G.: Theorie und Praxis der Bibliothekswissenschaft. Dresden, 1863. – PETZHOLDT, J.: Katechismus der Bibliothekslehre. 2. Aufl. Leipzig, 1871. – BRUNET, J. Ch.: Manuel du libraire. Paris, 1865. – DZIATZKO, K.: Sammlung bibliothekswissenschaftlicher Arbeiten. Berlin, 1887.